

М. Г. ШЕКЕРА
ШЕВСЬКЕ ЗНАРЯДДЯ КЛЕСАЧКА

Найменування *клесачки* («шевський інструмент для розгладжування шкіри та швів») в українських говорах перебуває в системно обумовлених синонімічних зв'язках з діалектними варіантами. Семантична основа цих варіантних найменувань дозволяє розділити їх на такі смислові групи: а) найменування, лексична основа яких вказує на процес: *клесачка, клесовка, клісок, клесага, клесанка, клемзачка, клісак, клисачак, притирачка, гладилка*; б) найменування, лексична основа яких відбиває зовнішній вигляд (форму) інструмента: *паличка, клинци, клинець, кленок*.

Головне семантичне навантаження у першій групі несуть словотвірні варіанти лексеми *клесачка*. Їх об'єднує спільність з дієсловом *клесувати*, що в Словарі української мови Б. Грінченка тлумачиться «розгладжувати клесачкою шов взуття», а звідси й не випадкові назви *гладилка, притирачка*.

Про слово *клесачка* у значенні назви шевського знаряддя дізнаємося з віршів Климентія Зіновієва (XVII ст.). Фонетичний варіант *клисачка* з аналогічним значенням засвідчений в етнографічних матеріалах Державного музею етнографії народів СРСР (Ленінград). З ширшим значенням «довга паличка з дерева так званої брусини, якою клесують, тобто відчищають і надають блиску заднику чобота та черевика» засвідчена ця лексема в «Опыте толкового словаря народной терминологии по Полтавской губернии» В. Василенка (Харків, 1902). Цим обсягом і специфікою лексичного значення, очевидно, пояснюється поява найменування *паличка* для визначення даної реалії.

Лексема *клесачка* в українських говорах має кілька фонетичних варіантів: твердий приголосний л — м'який приголосний л' (*класачка, клисачка, клесачка*).

До складу даної семантичної групи з прозорою дієслівною основою ввійшла лексема *гладилка*. Щоправда, вона не відзначалась у діалектах особливою продуктивністю, проте знайшла вихід у спеціальну літературу: *гладилка* «інструмент для полірування підшав, п'яtkової частини взуття, каблука, внутрішньої частини взуття». Форми гладилок різні залежно від призначення. Очевидно, слід вважати, що лексема *клесачка* та її варіанти поступово переходять до архаїзмів, тому що зникла як така і реалія. З розвитком шевського ремесла, вдосконаленням процесів виготовлення взуття удосконалювались і шевські інструменти: на зміну простим (часом саморобним) з'явилися складні сучасні механізми з відповідними деталями.

До непродуктивних лексем розглядуваної семантичної групи належить префіксально-суфіксальне утворення *притирачка* з тим же значенням.

Семантична група найменувань, лексична основа яких відбиває зовнішню форму інструмента, за складом незначна. Робоча частина інструмента могла мати різну форму, бо часто, як свідчать історико-етнографічні дані, «шевці роблять самі: *писачку, клесачку...*» (Труди комісії по дослідженню кустарних промыслов Харьковской губернии. — Х., 1882. — С. 55-56). Остання являла собою звичайну кленову паличку, в якій один кінець був гострий, а другий — тупий, звідки й назви *паличка, клинець, кленок, клинци*. Тупим кінцем цієї палички розгладжували шкіру та шви, а гострим декорували підшаву візерунковими орнаментами — трикутниками, зірочками або звичайними колами. Друге призначення гострого кінця палички — проводити мітку для строчіння. Лексема *паличка* не знайшла виходу ні в спеціальну літературу, ні в словники.

З прозорою внутрішньою формою в другій семантичній групі назв виступають лексеми *клинець, кленок, клинци*. Вони позначають у говорах назви шевського знаряддя для розгладжування шкіри та швів при виготовленні взуття. Виходу в науковий обіг вони не знайшли, проте їх твірна основа в шевській лексиці відзначилась високою продуктивністю. Так, в українських говорах засвідчено слово *клин* «середня частина правила» (*правило* «шевське знаряддя для вирівнювання халяв»). Аналогічна назва побутує в описовій літературі з технології виробництва взуття. Найбільш висока частина *копила* «шевського

знаряддя для надання відповідної форми стопи» в говорах дістала назву *кліточок*. Побутують також аналогічні демінутиви, тільки в іншому суфіксальному оформленні. Пор. *клинок* «шматочок шкіри, що вставляється в передок чобота, який потребує лагодження»; *клинець* «дерев'яний цвяшок».

Уживаність перелічених лексем різна. Як книжні функціонують слова *клесачка*, *гладилка*, інші побутують лише в українських говорах. Такі, як *паличка*, *притирачка*, мають порівняно вузьку локалізацію.

Відсутність чітких та стабільних контурів діалектної норми зумовила значну варіативність народних назв з погляду звукової та словотвірної структур.

Шевські реалії, відходячи в минуле, забирають із собою традиційні шевські терміни, дуже цінні для дослідження історії української мови.